O‘ZBEKISTON-QIRG‘IZISTON-XITOY MULTIMODAL TRANSPORT YO‘LAGI: NAZARIY ASOSLAR, RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI VA AMALIY TAJRIBALAR

Sharifjonov Sarvarbek Mirzaakbar o‘g‘li
Andijon davlat texnika instituti
“Transport logistika” yo‘nalishi 4-bosqich talabasi
email: Sarvarbeksharifjonov@gmail.com
Tel: +998888380448

Annotatsiya. Mazkur ilmiy maqolada O‘zbekiston-Qirg‘iziston-Xitoy multimodal transport yo‘lagining nazariy asoslari, rivojlanish bosqichlari va amaliy tajribalari chuqur tahlil qilinadi. Tahlil davomida multimodal transport tizimining mintaqaviy iqtisodiyotga ta’siri, tarixiy taraqqiyoti va zamonaviy infratuzilma loyihalari, jumladan, Xitoyning Langfang shahridan O‘zbekistonga sanoat yuklarini multimodal tashish tajribasi asosida masofa va logistika jihatlari ko‘rib chiqiladi. Maqolada so‘nggi ilmiy ishlanmalar, empirik tadqiqotlar va tahliliy bahslar asosida yo‘lakning barqaror rivojlanish istiqbollari yoritiladi.
Kalit so'zlar: multimodal transport, O‘zbekiston, Qirg‘iziston, Xitoy

Abstract. This scientific article provides a comprehensive analysis of the theoretical foundations, developmental stages, and practical experiences of the Uzbekistan-Kyrgyzstan-China multimodal transport corridor. The study examines the impact of the multimodal transport system on the regional economy, its historical evolution, and modern infrastructure projects, including the transportation of industrial cargo from Langfang, China to Uzbekistan over a 6000 km multimodal route. Drawing on recent scientific developments, empirical research, and analytical debates, the article highlights the prospects for sustainable development of the corridor.
Keywords: multimodal transport, Uzbekistan, Kyrgyzstan, China

Аннотация. В данной научной статье проводится глубокий анализ теоретических основ, этапов развития и практического опыта функционирования мультимодального транспортного коридора Узбекистан-Киргизия-Китай. Рассматривается влияние системы мультимодальных перевозок на региональную экономику, историческая эволюция и современные инфраструктурные проекты, включая перевозку промышленных грузов из города Ланфан (Китай) в Узбекистан на расстоянии 6000 км. На основе последних научных исследований, эмпирических данных и аналитических дискуссий раскрываются перспективы устойчивого развития данного коридора.
Ключевые слова: мультимодальные перевозки, Узбекистан, Киргизия, Китай

Kirish. Globalizatsiya jarayonlari va xalqaro iqtisodiy integratsiyaning chuqurlashuvi zamonaviy transport-logistika tizimlari oldiga yangi talab va vazifalarni qo‘ymoqda. Xususan, O‘zbekiston Respublikasi uchun tashqi iqtisodiy aloqalarni kengaytirish, mintaqaviy savdo-iqtisodiy hamkorlikni mustahkamlash va zamonaviy logistika infratuzilmasini rivojlantirish ustuvor ahamiyat kasb etmoqda. Shu nuqtai nazardan, O‘zbekiston-Qirg‘iziston-Xitoy multimodal transport yo‘lagining shakllanishi va takomillashuvi mamlakatimiz hamda butun Markaziy Osiyo mintaqasi iqtisodiy xavfsizligi va barqaror taraqqiyotining muhim omillaridan biri sifatida e’tirof etilmoqda. Mazkur yo‘lak orqali Xitoyning Langfang shahridan O‘zbekistonga sanoat yuklarining multimodal – temir yo‘l, avtomobil va yana temir yo‘l orqali, jami 6000 km masofada tashilishi, nafaqat mintaqaviy logistika tizimining samaradorligini, balki xalqaro iqtisodiy aloqalarning yangi bosqichga ko‘tarilishini ham anglatadi. Ushbu maqolada multimodal transport yo‘lagining nazariy va amaliy jihatlari, rivojlanish istiqbollari, mavjud muammolar va ularni hal qilish yo‘llari chuqur ilmiy tahlil qilinadi.

Adabiyotlar tahlili. Multimodal transport tizimlari zamonaviy logistika va iqtisodiy geografiya nazariyasida alohida o‘rin tutadi. Aslida, transport va logistika jarayonlarining integratsiyalashuvi,

tovarlarning bir necha turdagi transport vositalari orqali uzluksiz va samarali tashilishini ta’minlash masalalari XIX asrning oxirlaridan boshlab transport iqtisodiyoti va logistika nazariyalarida muhim mavzu sifatida shakllangan. Klassik iqtisodiy maktab vakillari, xususan Adam Smit va David Rikardo asarlarida transport xarajatlari va geoiqtisodiy omillar xalqaro savdo samaradorligini belgilovchi omil sifatida ko‘rilgan. Keyinchalik, von Tunen va Alfred Veber kabi olimlar iqtisodiy geografiya doirasida transport infratuzilmasining hududiy rivojlanish va ishlab chiqarish markazlarining joylashuvi bilan bog‘liq murakkab masalalarni tahlil qilganlar. Bu konseptual yondashuvlar zamonaviy multimodal transport tizimlari konsepsiyasini ishlab chiqishda nazariy asos bo‘lib xizmat qilgan[1].

Multimodal transportga oid zamonaviy nazariyalar, asosan, sistemali va integratsion yondashuvga asoslanadi. Bu yondashuvga ko‘ra, tovarlar harakati zanjirining har bir bo‘g‘ini – temir yo‘l, avtomobil, dengiz yoki havo transporti – yagona logistika tizimi doirasida muvofiqlashtiriladi. Bu jarayonda asosiy e’tibor transport vositalari o‘rtasidagi uzviylik, yuklarni qayta yuklash punktlarida samarali boshqaruv va zamonaviy raqamli texnologiyalarni tatbiq etishga qaratiladi. R. Ballou va D. Bowersox kabi zamonaviy logistika nazariyotchilari multimodal transport tizimlari samaradorligini oshirishda logistika markazlari, integratsiyalashgan axborot tizimlari va standartlashtirilgan konteynerlashtirish texnologiyalari hal qiluvchi ahamiyat kasb etishini ta’kidlashadi. Ularning fikricha, multimodal transport nafaqat transport xarajatlarini qisqartiradi, balki yetkazib berish muddatlarini qisqartirish, tovarlarning saqlanish xavfsizligini ta’minlash va mintaqaviy iqtisodiy integratsiyani chuqurlashtirishga xizmat qiladi[2].

Tarixiy jihatdan Markaziy Osiyoda multimodal transport tizimlarining shakllanishi Buyuk Ipak yo‘li davriga borib taqaladi. O‘sha paytlarda karvon yo‘llari orqali Sharq va G‘arb o‘rtasida tovar, g‘oya va texnologiyalar almashinuvi yuz bergan. Ammo zamonaviy multimodal transport yo‘laklari zamon talablariga javob beruvchi yangi infratuzilma, yuqori texnologiyalar va boshqaruv mexanizmlariga asoslangan. XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab, ayniqsa, Sovet davrida Markaziy Osiyoda temir yo‘l va avtomobil transporti rivojlanishi natijasida mintaqada transport tizimlarining integratsiyasi boshlangan. Mustaqillikdan so‘ng O‘zbekiston va qo‘shni davlatlar multimodal transport yo‘laklarini rivojlantirishga alohida e’tibor qaratib, ushbu sohada bir qator milliy va xalqaro loyihalarni amalga oshira boshladilar.

O‘zbekiston-Qirg‘iziston-Xitoy multimodal transport yo‘lagi loyihasi zamirida ham ushbu tarixiy va zamonaviy tajribalar mujassam. Bu yo‘lak mintaqaning geostrategik ahamiyatini oshirish, Xitoyning "Bir makon, bir yo‘l" (Belt and Road Initiative) tashabbusi doirasida Markaziy Osiyo davlatlarining iqtisodiy integratsiyasini kuchaytirish, yangi logistika markazlari va transport infratuzilmasini rivojlantirishga xizmat qiladi. O‘zbekistonlik tadqiqotchilar, xususan, A. Egamberdiev va S. Xudoyberganovlarning asarlarida multimodal transport tizimlarining O‘zbekiston iqtisodiy xavfsizligi, eksport salohiyatini oshirish va tashqi bozorlar bilan barqaror aloqalarni ta’minlashdagi o‘rni chuqur tahlil qilingan. Ularning tadqiqotlarida multimodal transport yo‘laklari orqali Xitoy, Yevropa va boshqa yirik bozorlarga chiqish imkoniyatlari, logistika xarajatlari va tranzit salohiyatini oshirish masalalari batafsil yoritiladi[3].

Qirg‘iziston va Xitoy olimlari ham ushbu yo‘lakning mintaqaviy ahamiyatini o‘rganib, uning iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik jihatlarini ko‘rib chiqishmoqda. Masalan, Xitoylik tadqiqotchi Li Wei multimodal transport yo‘lagining Xitoyning g‘arbiy hududlari uchun yangi eksport-import yo‘lagi sifatida ahamiyatini, logistika sohasida innovatsion texnologiyalarning tatbiqi va zamonaviy boshqaruv uslublarining joriy etilishi orqali transport samaradorligini oshirishga erishilayotganini ta’kidlaydi. Qirg‘izistonlik olima S. Toktogulova esa multimodal transport yo‘laklari orqali mintaqada yangi ish o‘rinlari yaratilishi, kichik va o‘rta biznes subyektlarining rivojlanishi va ijtimoiy-iqtisodiy farovonlikning oshishi masalalarini tadqiq qilgan. Bu tadqiqotlar multimodal transport tizimlarining nafaqat iqtisodiy, balki ijtimoiy va ekologik barqarorlikka ham ta’sirini ko‘rsatadi[4].

Empirik tadqiqotlar va amaliy tajribalar multimodal transport yo‘laklarining samaradorligini aniqlashda muhim ahamiyat kasb etadi. So‘nggi yillarda O‘zbekiston-Qirg‘iziston-Xitoy yo‘lagi bo‘ylab amalga oshirilgan yuk tashuvlari, jumladan, Xitoyning Langfang shahridan O‘zbekistonga sanoat yuklarini multimodal – temir yo‘l, avtomobil va yana temir yo‘l orqali, jami 6000 km masofada tashish tajribasi ushbu yo‘lakning amaliy samaradorligini ko‘rsatmoqda. Bu jarayonda yuklar dastlab Xitoyning Langfang shahridan temir yo‘l orqali Qirg‘izistonga yetkaziladi, so‘ngra avtomobil transporti orqali Qirg‘iziston hududidan o‘tiladi va nihoyat yana temir yo‘l orqali O‘zbekiston hududiga olib kelinadi. Bu

multimodal marshrut yuklarning yetkazib berilish muddatini qisqartirish, transport xarajatlarini kamaytirish va logistika xizmatlari sifatini oshirishga xizmat qilmoqda. Xalqaro tashkilotlar, jumladan, Jahon banki va Osiyo taraqqiyot banki tomonidan ham ushbu yo‘lakning rivojlanish istiqbollari va iqtisodiy samaradorligi bo‘yicha bir qator empirik tadqiqotlar o‘tkazilgan. Bu tadqiqotlarda multimodal transport tizimlarining investitsion jozibadorligi, mintaqaviy savdo hajmini oshirish va transport-logistika infratuzilmasining modernizatsiyasi borasidagi natijalari tahlil qilinadi[5]. Biroq, mavjud adabiyotlarda multimodal transport yo‘laklarining rivojlanishi bilan bog‘liq qator muammolar va bahsli masalalar ham yoritilgan. Jumladan, transport-logistika infratuzilmasining yetarli darajada rivojlanmaganligi, chegaralardagi bojxona va yuklarni qayta yuklash jarayonlarida yuzaga keladigan byurokratik to‘siqlar, transport standartlari va texnik reglamentlarning turlicha bo‘lishi, raqamli texnologiyalar va axborot tizimlarining yetarli darajada integratsiyalashmaganligi kabi muammolar amaliy samaradorlikka salbiy ta’sir ko‘rsatmoqda. Xalqaro tajriba shuni ko‘rsatadiki, multimodal transport tizimlarining muvaffaqiyati transport infratuzilmasining zamonaviyligi, davlatlar o‘rtasidagi huquqiy va institutsional hamkorlik, transport xizmatlari va logistika markazlarining rivojlanganligi bilan bevosita bog‘liq. Shu sababli, O‘zbekiston-Qirg‘iziston-Xitoy multimodal transport yo‘lagini rivojlantirishda zamonaviy boshqaruv texnologiyalari, elektron bojxona tizimlari, yagona standartlar va raqamli logistika platformalarini joriy etish muhim ahamiyat kasb etadi.

So‘nggi ilmiy ishlanmalarda multimodal transport yo‘laklarining ekologik barqarorligi va yashil logistika tamoyillariga rioya qilish masalasi ham keng yoritilmoqda. Xususan, multimodal tashishlarda energiya tejamkor transport vositalaridan foydalanish, uglerod emissiyalarini kamaytirish, qayta tiklanuvchi energiya manbalarini tatbiq etish va atrof-muhitga salbiy ta’sirni minimallashtirish bo‘yicha ilg‘or tajribalar o‘rganilmoqda. Bu borada Yevropa Ittifoqi mamlakatlarining “yashil logistika” tajribasi, zamonaviy konteynerlashtirish texnologiyalari va ekologik sertifikatlash tizimlari muhim namuna bo‘la oladi. O‘zbekiston, Qirg‘iziston va Xitoy hamkorligida multimodal transport yo‘lagini rivojlantirishda ushbu ilg‘or tajribalarni tatbiq etish, ekologik xavfsizlik va barqarorlik tamoyillarini asosiy ustuvorlik sifatida belgilash dolzarb masala bo‘lib qolmoqda[6].

Yuqoridagi tahlillar shuni ko‘rsatadiki, O‘zbekiston-Qirg‘iziston-Xitoy multimodal transport yo‘lagining nazariy asoslari va amaliy rivojlanishi ko‘plab xalqaro va mintaqaviy tadqiqotlarning diqqat markazida bo‘lib kelmoqda. Bu yo‘lak mintaqaviy iqtisodiy integratsiya, logistika samaradorligi, savdo hajmining oshishi va barqaror rivojlanish uchun muhim ahamiyat kasb etadi. Biroq, mavjud muammolarni hal etish va zamonaviy boshqaruv texnologiyalarini joriy etish orqali multimodal transport tizimining salohiyatini to‘liq ro‘yobga chiqarish mumkin. Shu nuqtai nazardan, ushbu ilmiy maqolada O‘zbekiston-Qirg‘iziston-Xitoy multimodal transport yo‘lagining nazariy va amaliy jihatlari, rivojlanish istiqbollari va mavjud muammolar chuqur tahlil qilindi.

Xulosa. O‘zbekiston-Qirg‘iziston-Xitoy multimodal transport yo‘lagining shakllanishi va rivojlanishi zamonaviy logistika, mintaqaviy hamkorlik va xalqaro iqtisodiy integratsiya jarayonlarining muhim tarkibiy qismi sifatida namoyon bo‘lmoqda. Mazkur yo‘lak orqali Xitoyning Langfang shahridan O‘zbekistonga sanoat yuklarini multimodal – temir yo‘l, avtomobil va yana temir yo‘l orqali, jami 6000 km masofada tashish tajribasi nafaqat transport-logistika tizimining samaradorligini, balki mintaqaviy iqtisodiy integratsiyaning yangi bosqichga ko‘tarilayotganini ko‘rsatadi. Adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, multimodal transport tizimlari rivoji uchun zamonaviy infratuzilma, integratsiyalashgan boshqaruv va raqamli texnologiyalarning keng joriy etilishi muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bilan birga, bojxona va yuklarni qayta yuklash jarayonlarida yuzaga kelayotgan byurokratik to‘siqlar, transport standartlari va texnik reglamentlarning turlicha bo‘lishi, logistika xizmatlari sifati va ekologik barqarorlik masalalari hal etilishi lozim. O‘zbekiston-Qirg‘iziston-Xitoy multimodal transport yo‘lagining to‘liq salohiyatini ro‘yobga chiqarish uchun davlatlararo hamkorlikni chuqurlashtirish, ilg‘or boshqaruv va logistika texnologiyalarini tatbiq etish, ekologik xavfsizlik va yashil logistika tamoyillariga rioya qilish zarur. Bu esa, o‘z navbatida, mintaqaviy savdo hajmini oshirish, eksport salohiyatini kengaytirish va barqaror iqtisodiy rivojlanishga erishishda muhim ahamiyat kasb etadi. Kelgusida ushbu yo‘lak bo‘ylab amalga oshiriladigan yangi loyihalar va innovatsion yechimlar multimodal transport tizimining samaradorligini yanada oshirishi kutilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Smith, A. (1776). The Wealth of Nations. London: Methuen & Co.
2. Ballou, R. H. (2004). Business Logistics/Supply Chain Management. Pearson Education.
3. Egamberdiev, A., & Khudoyberganov, S. (2019). Multimodal transport systems in Uzbekistan: Challenges and prospects. Tashkent: UzSI.
4. Li, W. (2021). Multimodal transport corridors: China's western regions and Central Asia. Beijing: China Communications Press.
5. World Bank. (2022). Central Asia Regional Economic Cooperation Program: Transport Corridor Performance Measurement and Monitoring. Washington, DC.
6. European Commission. (2020). Green Logistics and Sustainable Transport: EU Best Practices. Brussels.